

Attityder till bidragsbrott

CSN December, 2016

Informationsklassning

 Intern

CSN

Innehåll

Sammanfattning	3
1 Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.2 Metod och material	4
1.2.1 Metodreflektioner	5
1.3 Rapportens struktur.....	6
2 Bakgrund	7
2.1 Bidragsbrottslagen.....	7
2.2 Bidragsbrott och CSN	7
2.3 Varför sker bidragsbrott?.....	8
3 Studerandes kunskaper om sina skyldigheter	10
3.1 Läser de studerande den information som finns?	10
3.1.1 Hur vill de studerande få information?	11
3.2 Vad vet de studerande om sina skyldigheter?.....	11
3.2.1 Studerande känner till att de ska anmäla ändringar	13
4 Studerandes attityder till bidragsbrott	14
4.1 Positiv förändring av attityderna	14
4.2 Få skulle behålla pengarna vid för mycket utbetalt.....	15
4.2.1 De studerande tycker att det är ett delat ansvar att det blir rätt utbetalningar	17
4.3 "De andra" har sämre moral.....	18
4.4 Studiemedel jämfört med andra bidrag	19
5 Studerandes uppfattning av vad som kan vara brottsligt	21
5.1 Kunskap om reglerna kan bli bättre.....	21
5.2 Skillnad på medvetna och omedvetna handlingar?.....	23
6 Studerandes syn på CSN:s kontrollverksamhet	25
6.1 Bidragsbrottslagen och CSN:s kontroller relativt okänd	25
6.2 Upptäcktsrisken upplevs som stor	26
7 Avslutande reflektioner	28
Bilaga 1	33

Sammanfattning

Utvärderings- och statistikkontoret har på uppdrag av Utbetalningsavdelningen genomfört en studie om attityder till bidragsbrott. Syftet med studien har varit att få kunskap om vilka attityder till bidragsbrott som finns bland studerande med studiemedel och hur dessa kommer till uttryck. Kunskapen ska användas som underlag till framtida informations- och kommunikationsinsatser.

Det har skett en positiv förändring av de studerandes attityder jämfört med 2010. En högre andel svarar i år att det är allvarligt att försöka få ut mer studiemedel än vad man har rätt till. Även andelen som tycker att det är allvarligt att inte anmäla ändringar som påverkar hur mycket studiemedel man har rätt till har ökat.

Det tycks inte vara helt självklart för de studerande vilka skyldigheter de har att anmäla ändringar som påverkar studiemedlet. Kunskapen tycks vara något lägre bland komvuxstuderande än bland högskolestuderande. CSN har en mer omfattande kontroll av komvuxstuderande, vilket skulle kunna leda till en känsla av att allt den studerande gör automatiskt kommer CSN till känna och att de därmed inte tror att de behöver anmäla ändringar.

Få svarar att de skulle behålla pengarna om de har fått för mycket studiemedel utbetalt. Av intervjuerna framgår att det inte upplevs som att det är någon skillnad mellan att medvetet försöka få ut mer pengar från CSN jämfört med någon annan myndighet. De flesta anser att det är lika allvarligt, då det är skattefinansierade verksamheter och att det aldrig är rätt att behålla pengar man inte har rätt till.

Några undantag finns dock. Det uttrycks funderingar kring om det faktum att en del av studiemedlet är ett lån gör det mindre allvarligt att medvetet försöka få ut mer än vad man har rätt till. Informanterna som lyfter detta menar att lånet ändå ska betalas tillbaka, och att det bara läggs på den totala skulden. Detta i kombination med de relativt dåliga kunskaperna om återbetalning som de studerande ger uttryck för i intervjuerna, tyder på att informationen behöver bli bättre.

Utifrån enkätundersökningen tycks kvinnor och män ha ungefär samma kunskaper om vilka skyldigheter de har som studerande, men de ger uttryck för olika attityder. Kvinnor anser oftare än män att det är allvarligt att försöka få ut mer pengar än vad man har rätt till, och män svarar oftare att de skulle behålla pengarna om de fick för mycket utbetalt. Intervjuerna ger en liten vägledning när det gäller eventuella attitydskillnader mellan kvinnor och män. Män resonerar oftare än kvinnor kring det faktum att en del av studiemedlet är lån och att det då skulle kunna vara mindre allvarligt att behålla pengar man inte har rätt till. I kvinnornas berättelser och resonemang kring andras agerande är det vanligare att man tror att andra inte skulle meddela CSN om de har fått för mycket utbetalt, med argumenten att andra inte bryr sig eller inte har koll.

1 Inledning

Ett bidragsbrott innebär att en person själv har orsakat en felaktig utbetalning från studiestödssystemet, eller fara för felaktig utbetalning, genom att lämna en felaktig uppgift till CSN och/eller genom att inte anmäla en ändring som han eller hon är skyldig att anmäla. Det krävs alltså inte att pengar har betalats ut för att det ska vara ett bidragsbrott.

Få personer försöker medvetet lura till sig studiestöd på oriktiga grunder. Desto fler känner inte till sina skyldigheter och att det kan vara brottsligt att slarva med uppgifter och att inte anmäla ändringar. Attityden till bidragsbrott och kunskapen om regelverket påverkar troligen omfattningen av bidragsbrott i hög utsträckning. Om kunderna vill göra rätt och tror att de flesta gör rätt för sig är förutsättningarna goda att minska brott och felaktigheter.

CSN har i uppdrag att motverka bidragsbrott och förhindra felaktiga utbetalningar och kommer att jobba mer strukturerat med kommunikation och information om detta framöver. Därför behövs mer kunskap om hur kunderna uppfattar sina skyldigheter och vilka attityder till bidragsbrott de ger uttryck för.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är att få kunskap om vilka attityder till bidragsbrott som finns bland studerande, och hur dessa kommer till uttryck, för att kunna arbeta förebyggande.

Följande frågeställningar har varit vägledande:

- Hur resonerar de studerande kring skyldigheten att anmäla ändringar och lämna korrekta uppgifter? Känner de till dessa skyldigheter och vet de vad som är brottsligt?
- Vilka attityder till bidragsbrott ger de studerande uttryck för? Skiljer sig dessa attityder från lagstiftningen?
- Har attityderna till bidragsbrott förändrats sedan 2010?
- Känner kunderna till CSN:s kontrollverksamhet och hur uppfattar kunderna kontrollverksamheten?

Studien har avgränsats till vuxna studerande med studiemedel.

1.2 Metod och material

Rapporten utgår från flera olika typer av metoder och material. Material har hämtats från en enkätundersökning, intervjuer med de studerande samt en fokusgrupp med studerande.

Under början av 2016 genomfördes en kundundersökning där det bland annat ställdes frågor om de studerandes kunskaper om sina skyldigheter.¹ Undersökningen riktade sig till studerande med studiemedel som läser på komvux, eftergymnasial nivå i Sverige och utlandsstuderande. Totalt besvarades enkäten av 1 469 personer. De data som har använts har viktats för att spegla populationen. Vissa resultat har jämförts med resultat från 2010, då

¹ För mer information om undersökningen, se ”Studiemedelstagares upplevelse av CSN:s service. Januari – mars 2016”.

en särskild undersökning om attityder till bidragsbrott genomfördes. Den undersökningen riktade sig till studerande med studiemedel som läste på bland annat komvux, eftergymnasial nivå i Sverige och utlandsstuderande.

Det har även genomförts intervjuer. Syftet med intervjuerna har varit att få djupare kunskap om vilka attityder som studerande ger uttryck för. Urvalet till intervjuerna gjordes genom en DW-utsökning. Urvalet delades upp i sex grupper: nybörjare och fortsättare på högskolenivå, gymnasial nivå komvux och grundskolenivå. Därefter gjordes ett slumpmässigt urval i vardera grupp.

Rekryteringen till intervjuerna skedde genom telefon och genomfördes av anställda vid CSN:s utvärderings- och statistikkontor. Personer i urvalsgrupperna ringdes upp och informerades om den pågående undersökningen. De som var intresserade bokades in för intervju eller intervjuades på en gång.

Totalt genomfördes 13 intervjuer, sex med studerande på högskola och sju med studerande på komvux. Sex stycken är män och sju stycken är kvinnor. De är mellan 23 och 38 år. Intervjustudien avslutades när en tillräcklig mättnad hade uppstått i svaren, det vill säga när fler intervjuer inte antas ge fler infallsvinklar.

Intervjuerna genomfördes över telefon, vilket medför vissa begränsningar. En telefonintervju blir sällan ett lika fritt samtal som en fysisk intervju, och det är svårare att ställa rätt följdfrågor. Intervjuerna har därför till stor del följt den intervjuguide som togs fram inför intervjuerna.² Intervjuerna spelades in och transkriberades. De har därefter lästs igenom ett flertal tillfällen och strukturerats utifrån övergripande teman och kategorier. I rapporten används citat från intervjuerna. De har i vissa fall redigerats språkligt. Förkortningen IF i citaten betyder att det är informanten (den studerande) som säger något, och förkortningen I betyder att det är intervjuaren som säger något.

En fokusgrupp har genomförts på Malmö högskola. Det var fyra deltagare och alla var kvinnor i åldern 23 till 26 år. Syftet med fokusgruppen var att visa olika informationsmaterial från CSN, bland annat beslut om studiemedel och information från webben. Deltagarna fick diskutera utifrån materialet. Det ställdes även frågor om attityder till bidragsbrott.

1.2.1 Metodreflektioner

Det är rimligt att anta att svaren i enkätundersökningen, i intervjuerna och i fokusgruppen kan ha påverkats av det faktum att CSN genomfört materialinsamlingen på egen hand. Även om anonymitet har garanterats för samtliga inblandade kan det inte uteslutats att deltagarna har anpassat sina svar och gett mer ”tillrättalagda” svar. Detta gäller kanske särskilt i intervjuerna och i fokusgruppen.

Fokusgruppen var svår att få till. Utgångspunkten var att via kontakter på skolorna nå ut till studerande som ville delta i fokusgrupperna. Detta fungerade inte och rekryteringen fick istället ske på plats på Malmö högskola. En grupp rekryterades men samtliga deltagare lämnade återbud innan genomförandet. Den sista lösningen blev därför att genomföra fokusgruppen på plats på högskolan i direkt anslutning till rekryteringen. En förklaring till svårigheten att få till en fokusgrupp på det sätt vi ville kan vara att felaktiga utbetalningar och bidragsbrott är ett känsligt ämne.

² Se bilaga 1.

1.3 Rapportens struktur

I kapitel två ges en kort bakgrund till bidragsbrottslagen och bidragsbrott utifrån CSN:s perspektiv.

I tredje kapitlet ligger fokus på de studerandes kunskaper om sina skyldigheter och hur de vill informeras om dessa. Här varvas exempel från intervjuerna, fokusgruppen och resultat från enkätundersökningen.

I kapitel fyra är fokus de studerandes attityder till bidragsbrott och hur de skulle agera i olika situationer. Även en jämförelse med 2010 görs.

I femte kapitlet redovisas de studerandes kunskaper om vad som kan vara brottsligt och exempel på hur de resonerar kring medvetna och omedvetna handlingar.

Kapitel sex avhandlar de studerandes syn på bidragsbrottslagen och CSN:s kontrollverksamhet, samt hur stor risken är att bli upptäckt.

I det sjunde kapitlet ges avslutande reflektioner.

2 Bakgrund

2.1 Bidragsbrottslagen

Den 1 augusti 2007 trädde bidragbrottslagen i kraft. När bidragsbrottslagen kom till bedömde dåvarande regering att det finns mycket som talar för att det förekommer en omfattande brottslighet mot välfärdssystemen som leder till felaktiga utbetalningar med betydande belopp, och att detta innebär en risk för systemens överlevnad. Det straffrättsliga skydd som fanns i form av bedrägerilagstiftningen ansågs inte tillräckligt effektivt och anpassat efter bidragssystemens utformning. Det ansågs inte heller vara en tillräckligt tydlig markering att brott mot välfärdssystemen är oacceptabla; tidigare krävdes uppsåt för att dömas för brott, men i och med den nya bidragsbrottslagen kriminaliserades även slarv och okunskap i och med att vårdslöst bidragsbrott infördes. I propositionen hänvisas till studier som visar att många medborgare har attityder till överutnyttjande av förmåner som ligger långt från regelverken. Framför allt yngre personer ansågs ha accepterande inställning till missbruk av trygghetssystemen. Att skärpa lagen sågs som ett sätt att påverka attityderna i rätt riktning, i kombination med andra åtgärder. Som regeringen uttrycker det: En utvidgad kriminalisering kan ha en normbildande effekt. Regeringen menade samtidigt att det är viktigt att den nya lagen är tydlig och lättillgänglig.³

2.2 Bidragsbrott och CSN

När en studerande har beviljats studiemedel är det den studerandes skyldighet att se till att CSN har korrekta och uppdaterade uppgifter om den studerande. I informationsbladet som följer med beslutet om studiemedel framgår att den studerande måste anmäla ändringar som kan påverka rätten till studiemedel. Exempel på sådana ändringar kan vara studieavbrott, ändrad studieomfattning eller ändrad inkomst. I informationen framgår även att CSN genomför efterkontroller och att om misstanke om bidragsbrott finns är CSN skyldiga att anmäla detta. Det framgår dock inte av informationen vad som avses med ett bidragsbrott.

Den studerande som lämnar oriktiga uppgifter eller som inte anmäler ändrade förhållanden som hen är skyldig att anmäla, och på så sätt orsakar en felaktig utbetalning eller en risk för felaktig utbetalning, kan dömas för bidragsbrott. Exempel på felaktiga uppgifter är att söka studiemedel utan avsikt att börja studera eller skicka in förfalskade betyg för att få nya studiemedel. Ett exempel på ändrade förhållanden som man är skyldig att anmäla är ett studieavbrott. För att dömas för bidragsbrott krävs att personen har agerat med uppsåt (avsikt). Den som har agerat grovt oaktsamt (slarv, okunskap) döms för vårdslöst bidragsbrott.

Under 2015 anmäldes 260 personer för misstänkt bidragsbrott mot CSN. Antal anmälningar säger dock mycket lite om brottslighetens omfattning eftersom CSN inte alltid anmäler misstänkta brott i den takt de upptäcks och eftersom vi sannolikt inte upptäcker alla brott som sker.

³ Se bidragsbrottslagen proposition 2006/07:80

2.3 Varför sker bidragsbrott?

Att människor begår bidragsbrott kan bero på ett flertal olika faktorer och skiljer sig åt mellan exempelvis grova brott och vårdslösa brott. Med utgångspunkt i forskningen kan man sammanfatta huvudfaktorerna med att omfattningen av fusk har starka samband med vilka förutsättningar som finns att göra rätt, hur stor risken är att bli upptäckt, vad konsekvenserna kan bli samt vilken attityd man har. Faktorerna kan i sin tur påverka varandra – en hög upptäcktsrisk kan exempelvis påverka attityderna.

CSN arbetar med dessa delar på olika sätt. Genom att erbjuda enkla e-tjänster som kunden förstår och kan använda när hen vill, försöker vi göra det enkelt för kunden att göra rätt. Det handlar också om att ge kunden rätt information i rätt tid, och framförallt att ge lättillgänglig information. Informationen ska vara tydlig och minimera risken för missförstånd.

Genom olika kontroller försöker vi förhindra och upptäcka felaktiga utbetalningar.⁴ Vi gör kontroller före beslut, före första utbetalningen, under studietiden och efter studietiden. Exempel på sådant vi gör före beslut är kontroll av personuppgifter, för att förhindra att studiestöd betalas ut till fel person. Före första utbetalningen kontrolleras bland annat studieuppgifter och studiestart, det vill säga att den studerande faktiskt har påbörjat sina studier. Detta förhindrar att den studerande får studiestöd utan att ha påbörjat sina studier. Under studietiden kontrolleras bland annat avvikelser från skolan, för att säkerställa att studiemedel inte betalas ut till den som avbrutit sina studier, eller minskat studieomfattning. Denna typ av kontroll genomförs främst på komvux. Efter studietiden görs bland annat efterkontroller av inkomst, för att säkerställa att de studerande inte har haft för hög inkomst. CSN genomför även riktade kontroller som syftar till att hitta avsiktliga fel inom områden med hög risk för bidragsbrott.

Vi informerar om de studerandes skyldigheter och vilka konsekvenserna kan bli om man medvetet eller omedvetet orsakar, eller riskerar att orsaka, en felaktig utbetalning. Informationen finns främst i våra beslut men även i ansökan och på CSN:s webbplats.

⁴ För samtliga kontroller, se *Studiestödets kontrollplan 2016*.

Våra kundundersökningar visar att förtroendet för CSN är högt, och att kunderna upplever att vi ger dem en bra service. Även externa mätningar visar på ett högt förtroende för CSN bland allmänheten. Vilket förtroende man har för en myndighet eller välfärdssystemet i stort påverkar vilken attityd man har till myndigheten och dess verksamhet. Även hur man tror att andra agerar påverkar. Attityden till bidragsbrott påverkar troligen omfattningen av bidragsbrott i hög utsträckning. Om kunderna vill göra rätt och tror att de flesta gör rätt för sig är förutsättningarna goda för färre brott och felaktigheter.

3 Studerandes kunskaper om sina skyldigheter

I detta avsnitt redovisas hur de studerande resonerar kring information och vilka skyldighet de tror att de har när de studerar med studiemedel.

3.1 Läser de studerande den information som finns?

För att kunna agera på rätt sätt, är det en förutsättning att de studerande känner till vilka skyldigheter de har. Ett sätt för CSN att öka kunskapen om vilka skyldigheter de studerande har, är genom att informera om det på olika sätt. I besluten följer exempelvis en bilaga med, där det framgår vilka skyldigheter de studerande har. Exempelvis nämns att ändringar som påverkar studiemedlet ska anmälas till CSN. Frågan är då om de studerande läser denna information?

Av intervjuerna framgår att alla har tagit del av sitt beslut men de har agerat olika när det kommer till hur mycket de har läst av beslutet. Det finns en tydlig skillnad i berättelserna kring hur man hanterar sitt beslut: de som läser allt för att vara säkra på att det inte blir något strul, och de som inte läser mer än absolut nödvändigt och som tar saker när det uppstår.

Av intervjuerna att döma tycks det vara vanligare att studerande på komvux läser hela besluten, med argumentet att det är viktigt att inget blir fel:

IF: Jag läste nog alltihopa och sedan kom det upp frågor i mitt huvud som jag ringde och dubbelkollade. Jag kunde inte läsa mig till hur det fungerade med studieförsäkringen. Jag läser alla sidor så att jag vet att det inte blir något fel så jag måste betala tillbaka pengarna, bara så jag kan förebygga strul.

Kvinna, 32 år, fortsättare gymnasial nivå komvux

Liknande resonemang fanns inte bland de intervjuade högskolestuderande. Ett exempel från en högskolestuderande som inte läser hela beslutet:

IF: Jag tror inte jag läste nånting om jag ska vara ärlig, jag tror jag bara läste att det liksom var godkänt

I: Varför tror du att du gjorde så?

IF: För att det är jobbigt att läsa, det känns bara som att, är det godkänt så är det godkänt

Kvinna, 25 år, nybörjare högskola

Flera av informanterna resonerar kring att det idag är för mycket information, framförallt i form av text, man orkar inte ta till sig det. Framförallt nybörjare menar att informationen från CSN konkurrerar med all annan information vid studiestart, vilket leder till att man sorterar ut informationen och fokuserar på det som känns viktigast för en själv. I det läget räcker det med att få veta om man kommer att få studiemedel eller inte, resten tar man reda på om och när behov uppstår:

I: Varför läste du inte hela beslutet då?

IF: Det vet jag inte...alltså det kändes väl som att jag hade det i bakhuvudet att det är klart va, jag behöver inte veta så mycket mer /.../ Skulle nåt problem dyka upp så tar jag det då i så fall, det kändes inte som att nåt problem skulle kunna dyka upp.

Man, 25 år, nybörjare högskolan

Att de studerande ofta inte läser hela sitt beslut stöds av fokusgruppens diskussion. Deltagarna i fokusgruppen fick bland annat titta på ett avidentifierat beslut och berätta om sina spontana synpunkter. Saker som att beslutet var alldeles för långt och avtalsliknande kom upp. Även en undran om vem som egentligen läser all text framfördes. Deltagarna i fokusgruppen menade att man inte läser beslutet särskilt noggrant. Man fokuserar på hur mycket man kommer att få och hur många veckor man har kvar.

3.1.1 Hur vill de studerande få information?

Informanterna ger flera förslag på hur CSN skulle kunna informera om vilka skyldigheter som de studerande har. Det handlar exempelvis om att dela upp informationen mer, att komprimera ihop det viktigaste till korta punkter, att få ut mer information på engelska för de som inte har svenska som modersmål och att använda andra medier, exempelvis filmklipp:

IF: Ja alltså jag tar ju till mig, om man tänker mediemässigt, så klipp och så alltså ljudklipp, och jag blir fort utmattad om jag ser en wall of text /.../ så mer kortfattat på något sätt. Typ det här binder du upp dig till, eller ett youtubeklipp kan vara lite skojigt, så man kanske orka titta igenom det. Långtifrån alla skulle titta på det men jag tror att man skulle kunna locka fler att se om man gjorde på det sättet och var mer kortfattad, för det är inte så många som läser igenom så långa textgrejer.
Man, 23 år, nybörjare högskola

Det efterfrågas också att CSN använder andra kontaktsätt för att nå den studerande, om problem uppstår:

I: Hur skulle du vilja bli informerad om dina skyldigheter?
IF: Så som det varit nu kan man gå in och läsa så himla mycket ju. Men om det är något som CSN kanske upptäcker så vill man gärna bli kontaktad så fort som möjligt. Då tycker jag att SMS funkar jättebra.
Kvinna, 28 år, fortsättare gymnasial nivå komvux

Fokusgruppen var inne på samma spår som de som intervjuades. De lyfte behovet av mer information på engelska och att information gärna får vara mer i punktform, så att det blir tydligare vad som gäller. Gruppen lämnade också förslag på hur besluten borde se ut, exempelvis med mer individanpassad information.

3.2 Vad vet de studerande om sina skyldigheter?

Av enkäten framgår att 94 procent av studiemedelstagarna anser att de har en skyldighet att anmäla studieavbrott till CSN och 91 procent anser att de har en skyldighet att meddela CSN om de läser färre poäng än vad de angav i ansökan om studiemedel. Något större osäkerhet tycks råda kring om man som studerande är skyldig att meddela CSN att man inte påbörjar sina studier, eftersom skolan är skyldig att meddela detta till CSN.⁵ Åtta av tio, 80 procent, anser att man inte behöver meddela CSN om detta.

⁵ Värt att notera är att utländska skolor inte har någon skyldighet att anmäla ändringar till CSN.

Tabell 3.1. Svar på frågan: "Kryssa i de påståenden som du anser stämmer för studerande med studiemedel."
 Studerande med studiemedel, fördelat utifrån kön och ålder. Andelar som kryssat "Ja".

	Kvinnor	Män	24 år och yngre	25 – 34 år	35 år och äldre	Samtliga
Jag är skyldig att anmäla studieavbrott till CSN	94	92	96	93	88	94
Om jag läser färre poäng än jag uppgav i ansökan är jag skyldig att meddela det till CSN	91	91	91	94	87	91
Om jag inte påbörjar mina studier behöver jag inte meddela CSN eftersom skolan är skyldig att göra det.	21	19	20	19	23	20

Studerande som är 35 år och äldre anser mer sällan än yngre att man är skyldig att meddela CSN om studieavbrott eller ändrad studieomfattning. Detta kan hänga ihop med vilken nivå man studerar på.

Tabell 3.2. Svar på frågan: "Kryssa i de påståenden som du anser stämmer för studerande med studiemedel."
 Studerande med studiemedel, fördelat utifrån studienivå. Andelar som kryssat.

	Komvux	Eftergymnasial	Utlandsstuderande	Samtliga
Jag är skyldig att anmäla studieavbrott till CSN	85	96	97	94
Om jag läser färre poäng än jag uppgav i ansökan är jag skyldig att meddela det till CSN	80	94	89	91
Om jag inte påbörjar mina studier behöver jag inte meddela CSN eftersom skolan är skyldig att göra det.	22	20	19	20

Studerande på eftergymnasial nivå och utlandsstuderande anser i högre utsträckning än studerande på komvux att man som studerande är skyldig att anmäla studieavbrott till CSN och att man är skyldig att meddela CSN om man läser färre poäng än man angav i sin ansökan om studiemedel. Samtidigt vet vi att ändringar och studieavbrott är relativt vanligt på komvux, vilket beror på att upplägget på dessa studier är mer flexibelt.

En analys av enkätsvaren visar också att kunskapen om vilka skyldigheter de studerande har att anmäla ändringar genomgående är lägre bland studerande som har lågt förtroende för CSN. Andelen som svarar att de är skyldiga att meddela till CSN om de exempelvis läser färre poäng än de uppgav i sin ansökan är 79 procent bland studerande med lågt förtroende och 92 procent bland studerande med högre förtroende. Andelen som svarar att de är skyldiga att anmäla studieavbrott till CSN är även den lägre bland studerande med lägre förtroende, 87 procent jämfört med 94 procent bland studerande med högre förtroende.

Analyseras svaren utifrån om den studerande är nöjd eller inte med vår service erhålls även här en stabil bild, där de missnöjda genomgående har en lägre kunskap om sina skyldigheter och en mer flexibel syn på vad som är rätt eller fel. Bland de missnöjda svarar exempelvis 14 procent att de inte är skyldiga att meddela till CSN om de läser färre poäng än de uppgav i sin ansökan, jämfört med åtta procent av de mer nöjda.

3.2.1 Studerande känner till att de ska anmäla ändringar

De studerande som intervjuades fick frågan om vad de tror att de har för skyldigheter när de studerar med studiemedel. Saker som lyfts fram är exempelvis att man måste klara sina studier, man ska göra det man sagt att man ska göra:

IF: Framförallt att man faktiskt är i skolan och utbildar sig och inte bara dyker upp då och då, att man faktiskt ska klara studierna, det är väl lite det det hela går ut på, man får pengarna för att man ska klara sina studier.

Man, 23 år, nybörjare högskola

Resonemanget att man förväntas klara sina studier, för att kunna få nya studiemedel, förekommer bland samtliga informanter. Bland de som läser på komvux lyfts ytterligare en aspekt upp, skyldigheten att anmäla ändringar:

IF: Jag har ganska många skyldigheter, jag får till exempel inte jobba mer än fribeloppet, jag får inte missköta mina studier och sen se till att allt som förändras under tiden rapporteras in.

Kvinna, 28 år, fortsättare gymnasial nivå komvux

Få nämner självmant att de har en skyldighet att anmäla ändringar. På frågan om hur informanten skulle agera om hen skulle göra en ändring av sina studier svarar dock i stort sett alla, oavsett studienivå, att de skulle ta kontakt med CSN på ett eller annat sätt.

I: Om du skulle göra en ändring av dina studier, hur skulle du göra då tror du?

IF: Jag skulle nog ringa till er och berätta det så att beloppen blir ändrade

Kvinna, 25 år, nybörjare högskola

I: Om du skulle behöva göra en ändring av dina studier, hur skulle du göra då?

IP: Då skulle jag gå in på Mina Sidor och där finns det en 'ändra min ansökan' /.../ och då trycker man bara på den ansökan som är aktiv och då kommer det att komma ett steg där man ändrar, till exempel om man börjar tjäna pengar då ändrar man sin inkomst, då går man igenom alla steg och skickar iväg det

Kvinna, 26 år, fortsättare högskola

Det tycks alltså finnas en medvetenhet om att ändringar ska meddelas till CSN så snart som möjligt, även om man inte nämner det som svar på en direkt fråga om vad man tror att man har för skyldigheter.

4 Studerandes attityder till bidragsbrott

I detta avsnitt redovisas hur de studerande resonerar kring sitt agerande om de får för mycket studiemedel utbetalt, samt hur de tror att andra agerar. En jämförelse görs med enkätundersökningen från 2010.

4.1 Positiv förändring av attityderna

Ett sätt att fånga de studerandes attityder till studiestödssystemet är genom att i en enkätundersökning fråga hur allvarligt de tycker att olika scenarion är. Om man tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att exempelvis få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till, kan man sägas ha en attityd som är positiv för studiestödssystemets hållbarhet.

Majoriteten, 89 procent, av de studerande tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att försöka få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till. En något lägre andel, 82 procent, tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att inte anmäla ändrade förhållanden till CSN som skulle minska storleken på studiemedlen. Att göra ett medvetet val att aktivt försöka få något man inte har rätt till från början tycks alltså upplevas som allvarligare än att inte meddela ändrade förhållanden när man redan har fått ett beslut.

Tabell 4.1. Svar på frågan: "Hur allvarligt tycker du att följande är?" Studerande med studiemedel. Andelar som svarat "Ganska allvarligt" eller "Mycket allvarligt".

	Kvinnor		Män		24 år och yngre		25 – 34 år		35 år och äldre		Samtliga	
	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016
Att försöka få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till?	75	91	67	84	69	89	73	89	86	88	73	89
Att inte anmäla ändrade förhållanden till CSN som skulle minska storleken på studiebidraget och studielånet från CSN?	63	85	61	74	58	82	61	79	87	85	63	82

Jämfört med 2010 tycks det ha skett en förändring i de studerandes syn på hur allvarligt det är att försöka få ut mer pengar än vad man har rätt till, antingen medvetet eller genom att inte anmäla ändrade förhållanden. Andelen som tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att försöka få ut mer pengar än vad man har rätt till och andelen som tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att inte anmäla ändrade förhållanden är högre nu än vad de var 2010. Det kan delvis bero på att CSN har lyckats öka medvetenheten kring vilka skyldigheter de studerande har och vilka konsekvenser en sådan handling kan få, men även andra faktorer.

Kvinnor tycker i högre utsträckning än män att det är ganska eller mycket allvarligt att försöka få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till och att inte anmäla ändrade förhållanden till CSN som skulle minska storleken på studiebidraget och studielånet. Samtidigt var skillnaden mellan kvinnor och män små när det gällde vilka skyldigheter man har som studerande. Det tycks alltså finnas en attitydskillnad mellan kvinnor och män i dessa frågor som inte beror på skillnader i förståelse av vilka skyldigheter man har.

Andelen studerande som tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att försöka få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till är högre bland studerande på eftergymnasial nivå än bland övriga studerande. Skillnaderna är inte lika stora när det gäller hur allvarligt man tycker det är att inte anmäla ändrade förhållanden till CSN som skulle minska storleken på studiemedlen.

Tabell 4.2. Svar på frågan: "Hur allvarligt tycker du att följande är?" Studerande med studiemedel, fördelat utifrån studienivå. Andelar som svarat "Ganska allvarligt" eller "Mycket allvarligt".

	Komvux	Eftergymnasial	Utlandsstuderande	Samtliga
Att försöka få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till?	81	91	86	89
Att inte anmäla ändrade förhållanden till CSN som skulle minska storleken på studiebidraget och studielånet från CSN?	83	81	80	82

Ett felaktigt agerande upplevs inte som lika allvarligt hos studerande med lågt förtroende för CSN som hos studerande med ett högre förtroende. Av de studerande med högre förtroende för CSN svarar exempelvis 83 procent att det är allvarligt/mycket allvarligt att inte anmäla ändrade förhållanden till CSN som skulle minska storleken på studiebidraget och studielånet från CSN. Motsvarande andel bland studerande med lågt förtroende är 57 procent. Det finns alltså en koppling mellan förtroende och attityder.

4.2 Få skulle behålla pengarna vid för mycket utbetalt

Av enkätundersökningen framgår att 13 procent av studiemedelstagarna svarar att de skulle eller kanske skulle behålla pengarna om de visste att de hade fått för mycket studiemedel utbetalt. Det är vanligare att män svarar att de kanske skulle behålla pengarna om de visste att de fått för mycket utbetalt än att kvinnor gör det. Studiemedelstagare som är 35 år och äldre svarar oftare än yngre att de inte skulle behålla pengarna.

Tabell 4.3. Svar på frågan: "Om du visste att du fått ut mer studiestödsbidrag eller studielån än vad du har rätt till, skulle du då behålla pengarna?" Studerande med studiemedel, fördelat utifrån kön och ålder. Andelar i procent.

	Kvinnor		Män		24 år och yngre		25 – 34 år		35 år och äldre		Samtliga	
	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016
Ja + ja, kanske	22	12	31	16	26	14	31	14	8	12	25	13
Nej, troligen inte + nej	78	88	70	84	74	86	70	87	93	88	75	86

Jämfört med 2010 är andelen som svarar att de skulle eller kanske skulle behålla pengarna om de visste att de för mycket utbetalt lägre i årets undersökning. Det är endast bland studerande som är 35 år och äldre som andelen som svarar att de skulle eller kanske skulle behålla pengarna ökar. Sett till helheten kan de studerandes attityder alltså sägas ha påverkats i positiv riktning.

Utlandsstuderande svarar något oftare än studerande i Sverige att de skulle eller kanske skulle behålla pengarna om de visste att de fått för mycket utbetalt. Studerande på komvux svarar

oftare än övriga att de inte skulle behålla pengarna. Samtidigt är det en lägre andel i denna grupp som tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att försöka få ut mer studiebidrag än vad man har rätt till, vilket kan tyckas motsägelsefullt.

Tabell 4.4. Svar på frågan: "Om du visste att du fått ut mer studiestödsbidrag eller studielån än vad du har rätt till, skulle du då behålla pengarna?" Studerande med studiemedel, fördelat utifrån studienivå. Andelar i procent.

	Komvux	Eftergymnasial	Utlandsstuderande	Samtliga
Ja + ja, kanske	11	14	18	13
Nej, troligen inte + nej	88	86	83	86

Andelen som skulle eller troligen skulle behålla pengarna även om de visste att de fått mer studiestöd än de hade rätt till är högre bland studerande med lägre förtroende än bland studerande med högre förtroende, 26 procent jämfört med 12 procent. Även detta stärker kopplingen mellan förtroende och attityder.

Det är mycket ovanligt att de intervjuade studerandena svarar att de skulle behålla pengarna om de skulle upptäcka att de hade fått för mycket studiemedel utbetalt. De svarar istället att de skulle kontakta CSN så snart de upptäckte att de fått för mycket. Några exempel:

IF: Då skulle jag väl kontakta CSN och berätta och komma överens om hur vi på bästa sätt kan lösa det.

Kvinna, 32 år, fortsättare gymnasial nivå komvux

IF: Då skulle jag rapportera för om jag inte rapporterar det skulle jag bli återbetalningsskyldig av dom pengarna, så gäller det med alla utbetalningar inte bara ifrån CSN, om något blir fel där så tror jag på nåt sätt att det är min skyldighet att rapportera.

Man, 24 år, nybörjare gymnasial nivå komvux

IF: Jag skulle nog ringa och fråga vad det handlar om för det är ju liksom...får man plötsligt dubbelt så mycket eller så, så är det ju något som är fel. Man springer ju inte och köper en ny dator för pengarna eller nåt sånt.

Man, 36 år, fortsättare högskola

Det finns dock ett undantag, en studerande på högskolan som resonerar så här:

IF: /.../det beror på hur mycket mer jag får, hade det vart nån tusenlapp hit och dit, då hade jag antagligen inte brytt mig /.../ i värsta fall är det ju bara att jag blir återbetalningsskyldig, att det plussas på det jag redan är skyldig, då spelar en tusenlapp hit eller dit ingen större roll, men...hade det vart den dubbla summan eller vad som helst då hade jag nog ringt och kollat vad det var frågan om.

Man, 25 år, nybörjare högskola

Värt att nämna är dock att informanten längre fram i sitt resonemang landar i att han nog skulle ta kontakt med CSN om han upptäckte att han fått för mycket, då "det känns som att det alltid kommer att födas något jobbigt ur det så jag hade nog ringt och kollat vad det var frågan om".

Informanterna är också tveksamma till om det finns tillfällen då det är mer okej att behålla pengar man har fått, som man inte har rätt till. En pressad ekonomisk situation, exempelvis

om man har familj och barn och helt saknar andra inkomster, lyfts som en möjlig situation när det kan vara okej att behålla pengarna:

IF: /.../ jag har ju aldrig varit i den situationen men jag tänker att då måste man ju överleva för sin familjs skull /.../ så kanske om man står där med noll kronor på kontot, så får man en inbetalning och så antingen inte kunna betala nånting på en månad eller bli återbetalningsskyldig [till CSN], då skulle jag nog kunna behålla CSN
Kvinna, 25 år, nybörjare högskola

IF: Nämen alltså man måste ju ändå betala tillbaka dom liksom, det är ju så och då är det ju egentligen dumt att sitta och hålla på dem, men samtidigt kan jag förstå människor som kanske enbart får lånet ifrån CSN och har räkningar och så vidare och jag kan förstå dem som använder dom, just för att i nöden liksom. Men jag tycker ändå det är bättre att man själv hör av sig till CSN så man kan göra upp en betalningsplan eller nånting direkt.

Kvinna, 28 år, fortsättare gymnasial nivå komvux

Majoriteten av informanterna svarar dock att det aldrig är okej att behålla pengarna, helt oavsett hur situationen ser ut.

Det är främst två argument till varför man inte behåller pengarna. Det handlar om att det är fel att behålla något man inte har rätt till, och om att det inte är någon mening då CSN alltid kommer att upptäcka det.

IF: /.../och jag vet ju att just CSN baseras ju på folks skattemedel så det skulle inte kännas rätt om jag skulle få mer pengar, när det är folk som betalar skatt för att jag ska kunna göra det här.

Man, 23 år, nybörjare högskola

IF: Då skulle jag ringa er direkt och säga hej jag har fått för mycket studiemedel för jag vet ju att det biter en i arslet annars, det är ingenting som bara blir bortglömt om man säger så, det är ju samma sak om jag får för mycket i lön så kollar jag ju upp det med chefen, det är ju ingenting man kommer undan med i alla fall, så att ens försöka det är ju bara dumt i huvudet.

Man, 23 år, nybörjare högskola

Bland komvuxstuderanden förekommer också resonemang om det överhuvudtaget är möjligt att få fel belopp utbetalt, då man upplever att CSN har koll på allt som händer. En man som är fortsättare på grundskolenivå på komvux menar att "det går inte, ni har kontakt med skolan hela tiden". Som tidigare nämnts hör detta ihop med att CSN kontrollerar komvuxstuderande i mycket större utsträckning än högskolestuderande.

4.2.1 De studerande tycker att det är ett delat ansvar att det blir rätt utbetalningar

En vanlig synpunkt i intervjuerna är att det är ett delat ansvar att det blir rätt pengar som betalas ut till den studerande. Bollen ligger först hos CSN att betala ut rätt summa, sen är det upp till den studerande att själv kontrollera att det faktiskt blev rätt.

IF: Jag tycker att man kan säga att det är ett delat ansvar, från ert håll ni ska ju vara en stor nämnd liksom som ska kunna betala ut men shit happens för alla, misstag sker ju överallt det måste man vara med på, så det är bådas ansvar tycker jag, mestadels är det ju mitt ansvar om jag märker att nåt är fel så säger man ju till.
Man, 23 år, nybörjare högskola

Det finns dock några som tycker att det framförallt är CSN:s ansvar att det blir rätt. Denna typ av resonemang återfinns främst bland komvuxstuderande:

IF: Det är CSN:s ansvar att göra efter min ansökan. Jag anser att jag har gjort min del när jag har fyllt i ansökan.
Kvinna, 38 år, nybörjare grundskolenivå komvux

En del av de intervjuade lyfter också att man som studerande har en skyldighet att meddela CSN om det har betalats ut fel belopp.

4.3 "De andra" har sämre moral

Även om man själv inte skulle behålla pengar man inte har rätt till, är informanterna inte lika övertygade om hur andra skulle agera. När de resonerar om hur de tror att andra betar sig kan svaren kategoriseras på främst två sätt, de som tror att andra skulle behålla pengarna och de som tror att andra resonerar som en själv.

Vad som kan få andra att behålla pengarna kan dels bero på att andra inte har koll, och på att folk helt enkelt inte bryr sig:

IF: Ja ska jag vara uppriktig så tror jag att det är ganska många som har rätt dålig koll på det där, så jag tror att dom använder pengarna som kommit in utan att fundera så mycket mer på om det är rätt faktiskt.

I: Varför tror du det?

IF: Nä men folk litar blint på att allt ska fungera som sig bör liksom men det är inte alltid det gör det, jag har lite vänner som det har strulat för lite, fast inte med CSN då utan då har det varit med typ socialen

Kvinna, 28 år, fortsättare gymnasial nivå

Några lyfter också en åldersaspekt, och menar att den livssituation man befinner sig i påverkar hur man agerar. Värt att notera är att yngre personer enligt enkätundersökningen är väsentligt mer negativt inställda till att få pengar felaktigt utbetalt, till skillnad från intervjupersonens resonemang nedan:

I: Hur tror du att andra skulle göra om dom fick för mycket utbetalt?

IF: Jag tror faktiskt inte att alla skulle bry sig, nej, tyvärr.

I: Varför tror du så?

IF: Nä men alltså jag är nog väldigt noggrann med den ekonomiska delen, när man har familj och barn och man har liksom inte råd och tid att det ska bli något fel. Men jag kan tänka att är man 19-20 år så bara oj titta jag fick lite extra och så tänker dom inte mer på det.

Kvinna, 35 år, nybörjare högskola

Ett annat exempel på resonemang är att samhället vi lever i idag påverkar människor till att behålla pengar de inte har rätt till:

IF: I den värld vi lever nu i så tror jag inte många kontaktar er utan i så fall hoppas dom att ingen kommer på det. Eller så får dom ett krav och då tar dom hand om det då istället.

Kvinna, 38 år, nybörjare grundskolenivå komvux

4.4 Studiemedel jämfört med andra bidrag

Under intervjuerna ombads informanterna resonera kring om det var mer eller mindre allvarligt att försöka få ut mer pengar än vad man har rätt till, beroende på vilken myndighet det gällde. Informanterna tyckte överlag inte att det är någon skillnad på att försöka få mer studiemedel än vad man har rätt till, och på att försöka få ut mer pengar från någon annan myndighet. Pengarna kommer från ett gemensamt välfärdssystem och om någon får mer pengar än vad hen har rätt till drabbar det alla:

IF: Jag tycker inte om såna där bidragsfuskare (skratt) /.../ jag tycker att det är allvarligt vilket som, det är aldrig okej att försöka få ut mer än vad man har rätt till.

Det drabbar ju andra i slutändan

Kvinna, 28 år, fortsättare gymnasial nivå

Informanterna är dock inte övertygade om att alla tänker likadant:

IF: Alltså jag tycker att det är likvärdigt för det, CSN, Försäkringskassan, socialen, allting är ju statligt så det är ju på samma nivå, och man gör sig ju ändå skyldig till urkundsförfalskning till exempel, jag såg på nyheterna igår (skratt) att ange falska uppgifter det är ju liksom straffbart och jag tror inte att det skulle spela någon större roll om det var CSN eller Försäkringskassan för skulle det komma fram skulle det vara lika dåligt i vilket fall.

I: Men hur tror du att andra resonerar kring det där?

IF: Ja vissa bryr sig inte så mycket tycker jag, tror jag väl, vissa tänker går det inte så åker jag dit yolo liksom...det finns ju olika sorters människor, man har olika bakgrund och tankesätt. Och blir dom påkomna så liksom ojdå jag visste inte, dom tror ju att det går att komma undan med vadsomhelst.

Kvinna, 26 år, fortsättare högskola

Det finns också exempel på ett annat resonemang, där för mycket utbetalt från CSN inte ses som riktigt lika allvarligt som för mycket utbetalt från andra myndigheter. Den avgörande faktorn tycks vara lånedelen av studiemedlet:

IF: Rent spontant så känner jag att det är mer allvarligt att försöka med Försäkringskassan för det, det är mer bedrägeriaktigt, men med CSN tänker man att det är ändå lån, du kommer att behöva betala tillbaka dom här pengarna ändå.

Man, 25 år, nybörjare högskola

I: Finns det några tillfällen när du tycker att det är okej att behålla pengarna man fått, om man fått för mycket?

IF: Inga egentligen för det är ju bidragsfusk. Fast är det ett lån så vet jag inte ett lån så beror det på...då ska man ändå betala tillbaka det sen och då får man betala tillbaka mer än vad du har planerat. Men ett bidrag däremot är ett bidragsfusk och då är det ett brott mot lagen.

I: Ser du skillnad på om det är bidrag eller lån?

IF: Nej, egentligen inte, men lånet ska du betala tillbaka sen och då är det inte lika grovt som att du tar bidrag som du inte är berättigad till på ett sånt sätt, men det är väl en fråga om straffskala där.

Man, 24 år, nybörjare gymnasial nivå komvux

Samtidigt svarar dock flera informanter att det inte alls har någon betydelse att studiemedlen har en lånedel. Värt att nämna är att bidragsbrottslagen inte heller gör någon skillnad i det avseendet – även lån för personligt ändamål räknas som en ekonomisk förmån som omfattas av lagen. Lånedelen av studiemedlet för levnadsomkostnader betalas dessutom alltid ut tillsammans med bidragsdelen, så felaktigt utbetalt studielån innebär ofta att även bidrag har betalats ut felaktigt.

5 Studerandes uppfattning av vad som kan vara brottsligt

I detta avsnitt redovisas enkätresultat för frågan om vad de studerande tror är brottsligt, vilket exemplifieras av frisvar från enkätundersökningen. Det redovisas också resonemang från intervjuerna som handlar om medvetna och omedvetna handlingar.

5.1 Kunskap om reglerna kan bli bättre

Att uppge oriktiga uppgifter eller att inte informera om ändrade förhållanden och därigenom orsaka en felaktig utbetalning, eller en risk för felaktig utbetalning, kan vara ett bidragsbrott. Genom att fråga de studerande vad de anser kan vara brottsligt kan vi hitta områden som vi behöver bli bättre på att informera om.

Att ansöka om studiemedel utan att ha för avsikt att börja studera kan enligt 93 procent av de studerande vara brottsligt. Intressant att notera är att andelen som anser att det kan vara brottsligt att inte anmäla studieavbrott till CSN är 78 procent, medan andelen som anser att man har en skyldighet att anmäla studieavbrott är 94 procent. Detta tyder på att de studerande inte fullt ut ser kopplingen mellan att ha en skyldighet att göra något, och att det kan vara brottsligt att inte göra det.

Tabell 5.1. Svar på frågan: "Enligt din uppfattning, kan det vara brottsligt att..." Studerande med studiemedel, fördelat utifrån kön och ålder. Andelar i procent som svarat "Ja".

	Kvinnor	Män	24 år och yngre	25 – 34 år	35 år och äldre	Samtliga
...inte anmäla ett studieavbrott till CSN?	81	72	81	76	74	78
...anmäla studieavbrott till skolan men inte till CSN?	61	49	57	57	59	57
...få studiemedel för heltidsstudier när man bara läser 75%?	84	70	80	78	81	79
...få studiemedel för heltidsstudier när man bara läser 75%, samtidigt som man läser en omtenta på 25%	43	33	37	40	50	40
...ansöka och få studiemedel utan att ha för avsikt att studera?	95	87	92	94	93	93
...inte ta några poäng under en termin, men ändå ansöka om nya studiemedel nästa period?	44	42	40	43	53	43
...ange en felaktig inkomst i sin ansökan om studiemedel?	75	76	78	74	71	75

Att svara på vad av ovanstående scenarion som är brottsligt eller inte är inte helt enkelt. Samtliga scenarion, förutom att inte ta några poäng under en termin men ändå ansöka om nya studiemedel, kan vara brottsligt om det finns uppsåt eller vårdslöshet. Noterbart är att 79 procent av de studerande anser att det kan vara brottsligt att få studiemedel för heltidsstudier när man bara läser 75 procent medan 40 procent anser att det kan vara brottsligt att få

studiemedel för heltidsstudier när man bara läser 75 procent samtidigt som man läser en omtenta på 25 procent. Detta kan delvis bero på att frågan är otydligt formulerad. Det som avses i frågan är att en person får studiemedel på heltid men bara är registrerad för 75 procent, och läser till omtentan utan att registrera sig på kursen igen. Svaret kan också tolkas som att det finns en uppfattning att självstudier för omtenta ger rätt till studiemedel.

Att inte ta några poäng under en termin och ändå ansöka om nya studiemedel för nästa period är inte brottsligt. Ändå anser 43 procent av de studerande att det kan vara brottsligt. Detta är ett exempel på ett område vi kan behöva bli bättre på att informera om, så att personer som har godtagbara skäl till att inte ha klarat sina kurser inte avskräcks från att ansöka om nya studiemedel.

I vissa av frågorna finns det tydliga skillnader mellan kvinnor och män och mellan olika åldersgrupper. Kvinnor anser i högre utsträckning än män att de olika scenariona kan vara brottsliga, med undantag för att ange en felaktig inkomst i sin ansökan om studiemedel.

Det finns också skillnader mellan olika studerandegrupper. Studerande på komvux anser exempelvis oftare än övriga att det kan vara brottsligt att inte anmäla ett studieavbrott, men som nämnts ovan anser de mer sällan än övriga att man som studerande har en skyldighet att anmäla studieavbrott. Studerande på komvux anser också oftare än övriga att det kan vara brottsligt att inte ta några poäng under en termin och ändå ansöka om nya studiemedel nästa period. Detta är ytterligare ett tecken på att informationen om regelverk och den studerandes skyldigheter kan behöva förtydligas för denna grupp.

Tabell 5.2. Svar på frågan: "Enligt din uppfattning, kan det vara brottsligt att..." Studerande med studiemedel, fördelat utifrån studienivå. Andelar i procent som svarat "Ja".

	Komvux	Eftergymnasial	Utlands- studerande	Samtliga
...inte anmäla ett studieavbrott till CSN?	81	77	84	78
...anmäla studieavbrott till skolan men inte till CSN?	57	57	71	57
...få studiemedel för heltidsstudier när man bara läser 75%?	78	80	78	79
...få studiemedel för heltidsstudier när man bara läser 75%, samtidigt som man läser en omtenta på 25%	40	40	41	40
...ansöka och få studiemedel utan att ha för avsikt att studera?	87	94	98	93
...inte ta några poäng under en termin, men ändå ansökan om nya studiemedel nästa period?	57	39	59	43
...ange en felaktig inkomst i sin ansökan om studiemedel?	80	74	85	75

Som framgått tidigare i rapporten finns det ett samband mellan förtroende och attityder. När det gäller uppfattningar om vad som kan vara brottsligt framgår att de med lägre förtroende för CSN i högre grad än övriga tror att det är ok att få studiemedel för heltidsstudier när man läser med en studietakt på 75 procent, 37 procent tycker så, vilket kan jämföras med 20 procent bland de med högre förtroende.

5.2 Skillnad på medvetna och omedvetna handlingar?

Fritextsvaren i enkätundersökningen tyder på att det finns missuppfattningar om vad som kan vara brottsligt. Flera kunder skriver att det är svårt att veta vad som egentligen är brottsligt, och att det är skillnad på att medvetet göra något och på att glömma bort eller vara slarvig:

Frågorna om brottslighet var svåra. Vissa kan ju bero på om personen gjort det med avsikt eller av okunskap. Däremot finns det så många som sliter för att klara vardagen med enbart studiebidraget. Då önskar man att ni var ännu bättre på att komma åt dem som fuskar till sig studielån.

Även om jag anser /.../ saker är brottsligt så kan människor kanske inte nödvändigtvis göra saker med flit, man kan väl göra misstag. Men...om man gör det med flit så är det absolut brottsligt. Ex. att inte ta några poäng eller missa poäng under en termin kan ju ha sina orsaker...eller ange en felaktig inkomst, man kan ha glömt eller missat en inkomst.

På vissa av ja och nej-svaren menar jag att det vore brottsligt om man erhåller pengar som man inte betalar tillbaka om det blivit fel. Tex om man glömmet att anmäla ett studieavbrott, men om man inte betalar tillbaka bidraget man fått är det en brottslig handling. Man kan också råka göra fel och det blir inte brottsligt om man rättar till det.

I de intervjuer som har gjorts görs dock ingen skillnad mellan medvetna och omedvetna handlingar som orsakar felaktiga utbetalningar. Detta skulle kunna bero på att man i intervjuerna upplever att man är mindre anonym och därmed ger mer tillrättalagda svar. Vissa informanter menar dock att det finns en gradskillnad i hur allvarligt medvetna och omedvetna handlingar är, men att båda delar är lika fel och man får som individ ta ansvar för sitt handlande. När det gäller slarv och okunskap som leder till felaktiga utbetalningar resonerar flera av informanterna att den studerande har ett ansvar att sätta sig in i vad som gäller, och att slarv och okunskap aldrig är en förmildrande omständighet:

IF: Alltså när det kommer till pengar så ska det inte finnas slarv, det kan inte finnas med där. Du kan inte skylla på slarv det är aldrig en ursäkt att slarva med något egentligen. Den ursäkten försvann när man gick ut grundskolan eller i alla fall när man fyllde 18 år. Okunskap är svårare, men man måste läsa igenom innan man skriver på.

Man, 24 år, nybörjare gymnasial nivå komvux

En informant resonerar kring att det kan finnas förmildrande omständigheter när det gäller slarv, om det exempelvis finns en sjukdom med i bilden som gör att man inte är helt påläst:

I: Är det värre med medvetna handlingar?

IF: Ja, det tycker jag, för då har man ju inte orkat eller inte tänkt till, att man tror att /.../nån ska ha överseende med att man har angett falska uppgifter och så ska man hoppas att handläggaren har varit slarvig eller nånting. Det är ju medvetet, det är ju ett brott. Men om det har blivit så att man, man kanske inte är påläst, men det finns

ju liksom olika sjukdomar till exempel och det kan ju bidra till det här, då tycker jag att straffet eller påföljden ska bli mildrare, att man inte får fängelse för något man inte kan rå för.

Kvinna, 26 år, fortsättare högskola

6 Studerandes syn på CSN:s kontrollverksamhet

I detta avsnitt redovisas de studerandes resonemang kring bidragsbrottslagen och CSN:s kontrollverksamhet. Även de studerandes uppfattning av hur stor risken är att bli upptäckt om man fuskar med studiestödet redovisas.

6.1 Bidragsbrottslagen och CSN:s kontroller relativt okänd

Ett av syftena med bidragsbrottslagen när den kom 2007, var att den skulle påverka attityderna till bidragsbrott i rätt riktning. En förutsättning för det är då att medborgarna känner till lagen.

Endast ett fåtal av informanterna känner till att det finns en bidragsbrottslag, men de känner till innebörden i lagen när de får den förklarade för sig, att det kan vara brottsligt att medvetet eller omedvetet få ut mer pengar än vad man har rätt till. Uppfattningen är att det är rimligt och en självklarhet att det finns en sådan lag.

En av de som känner till lagen tror inte att andra har samma kännedom, och att man inte tänker på att vissa saker strider mot lagen:

I: Känner du till att CSN också omfattas av den lagen?

IF: Ja självklart, det står ju till och med tydligt på dom här papprena som finns på Mina Sidor, där står det ju, du är skyldigt att bla bla enligt den här lagen och paragrafen, så det är ju inte bara här du får av staten och det är en gåva.

I: Nä precis, vad tror du om andra då, om du tänker på dina kurskamrater, tror du att dom känner till det här?

IF: Alltså man fattar ju att det är inget som är gratis, för det är ingenting i livet som är gratis. Men man kanske inte är lika påläst, att man kan grunderna, man vet ungefär hur det fungerar rent praktiskt, man vet att man får böter eller så men inte att det faktiskt är straffbart. Att man inte kommer få rätt till studiemedel det är inte så allvarligt liksom men att det är brottsligt, att man får nånting i brottsregistret liksom, /.../jag tror inte att man reflekterar så mycket över det där utan man bara antar...

Kvinna, 26 år, fortsättare högskola

När informanterna ombes resonera kring det faktum att slarv och okunskap även det kan vara brottsligt, tycker de flesta att det är rimligt, och att man får skylla sig själv då man har ett ansvar att följa gällande lagar och regler:

IF: /.../ om det sker får man ju skylla sig själv för man måste ju själv kunna tänka. /.../ jag har ju också kollat upp gränser för hur mycket jag får tjäna och så, det är ju sånt man får skylla sig själv om [man tjänar för mycket]. Jag tycker ju inte synd om dom som måste betala tillbaka pengar för att dom har tjänat för mycket utan man tänker vad fan kollade du inte upp det innan. Man har väl ett vuxet ansvar precis som man följer andra lagar och regler så ska man väl ta reda på vad som gäller, det är ju samma som med skattebrott, men är det för bra för att vara sant så är det ofta för bra för att vara sant om man säger så.

Man, 23 år, nybörjare högskola

IF: Bryter man mot lagen så gör man ju det oavsett, det är klart att man kan tabba sig men man har ju fortfarande brutit mot lagen. Det är som att sno en cykel och inte veta att man inte får sno en cykel, man har ju fortfarande snott cykeln liksom, även om man inte vet att det är mot lagen.

Man, 25 år, nybörjare högskola

IF: Jag tänker att det nog ofta är slarv, att man inte sätter sig in tillräckligt men det är som sagt faktiskt upp till den som studerar tycker jag. Visst det är säkert tunga saker att läsa men förstår man inte får man ju läsa en gång till eller be om hjälp.

Kvinna, 35 år, nybörjare högskola

IF: Nämen det är väl inte mer än rätt. Okunskap är väl lite synd att straffas för men det är ändå något man måste kolla upp själv liksom. Det är viktigt att följa lagar och regler.

Kvinna, 28 år, fortsättare gymnasial nivå komvux

CSN:s kontroller tycks vara relativt okända bland informanterna som studerar på högskolan medan studerande på komvux tycks ha god kunskap om att CSN genomför kontroller, vilket troligen beror på att vi genomför mer kontroller på komvux. Samtliga informanter tycker dock att det är rimligt att det finns vissa kontroller, och att det är bra att kontrollerna görs:

IF: Nej men alltså det är klart att ni har kontroller, det är klart. Tänker man efter så det är klart att ni har kontroller men det är inget som jag visste på rak arm att ni gör.

Man, 25 år, nybörjare högskola

IF: Ja men det är ju bra för att förhindra [fel]. Som sagt det är mycket man ska registrera och fylla i, så att det inte blir fel omedvetet. För det är ju inte kul, det är som att få restskatt.

Kvinna, 35 år, nybörjare högskola

6.2 Upptäcktsrisken upplevs som stor

Av enkätundersökningen framgår att sju av tio studerande tror att det är stor risk att bli upptäckt om man fuskar med bidrag eller lån från CSN. Män tror något mer sällan än kvinnor att risken att bli upptäckt är stor, och yngre studerande tror detta något mer sällan än äldre studerande.

Tabell 6.1. Svar på frågan: "Hur tror du risken är att bli upptäckt om man fuskar med bidrag/lån från CSN?"
Studerande med studiemedel, fördelat utifrån kön och ålder. Andelar i procent som gett betygen i tabellen.

	Kvinnor	Män	24 år och yngre	25 – 34 år	35 år och äldre	Samtliga
Liten risk (Betyg 1-4 av 10)	4	5	5	4	3	4
Mellanstor risk (Betyg 5-7 av 10)	24	26	29	23	15	24
Stor risk (Betyg 8-10 av 10)	73	69	66	74	82	72

Studerande på komvux tror något oftare än studerande på eftergymnasial nivå och studerande utomlands att risken att bli upptäckt är stor.

Tabell 6.2. Svar på frågan: "Hur tror du risken är att bli upptäckt om man fuskar med bidrag/lån från CSN?"
 Studerande med studiemedel, fördelat utifrån studienivå. Andelar i procent som gett betygen i tabellen.

	Komvux	Eftergymnasial	Utlandsstuderande	Samtliga
Liten risk (Betyg 1-4 av 10)	6	4	5	4
Mellanstor risk (Betyg 5-7 av 10)	20	25	27	24
Stor risk (Betyg 8-10 av 10)	74	71	68	72

Studerande med högre förtroende för CSN upplever i högre grad än övriga att det finns en påtaglig risk att bli upptäckt om man fuskar med studiestöd från CSN, 90 procent upplever detta jämfört med 80 procent bland de studerande med lågt förtroende. Studerande som är nöjda med vår service upplever i högre grad än de missnöjda att det finns en påtaglig risk att bli upptäckt om man fuskar med studiestöd från CSN, 90 procent upplever detta jämfört med 75 procent bland de missnöjda.

Kontrollverksamheten kommenteras på följande sätt i enkätundersökningen:

Det känns hela tiden som om ni tror att alla fuskar. Ingen rolig känsla då ni är ensamma studielånegivare utan konkurrens. När man hela tiden tror att man gör fel, när man gör rätt och inte vill lura eller fuska känns det inget bra. Man studerar, tar lån för att klara av sin familj och lämpar och ni hökar över en. Ta dom som lurar, men misstänk inte alla.

/.../ sluta fokusera på fusk, lägg pengarna på att hitta skattefuskare/skatteplanerare som undanhåller miljoner istället för att jaga fattiga studenter som fått någon extra tusenlapp.

Jag har alltid ont i magen när jag måste kontakta er. Jag har flera gånger blivit bemött på ett mycket otrevligt och misstänksamt sätt. Kanske finns det många oärliga som fuskar med studiemedel, men majoriteten försöker bara få hjälp att få det man har rätt till.

/.../ jag har ingen aning om var gränsen går, alltså om den går vid att ansöka eller att ta emot bidrag. Jag upplever att ni har stenkoll på mig och flera jag känner. Exempelvis när någon sålt en lägenhet med vinst eller när jag "borde" börja betala tillbaka.

Dessa fritextsvar tyder på att de studerande har kunskap om de kontroller som görs, men att upplevelsen av dessa kan vara att vi övervakar de studerande och bemöter dem med misstänksamhet.

7 Avslutande reflektioner

Genom att kombinera flera olika metoder och material har ambitionen varit att öka kunskapen om hur de studerande ser på sina skyldigheter och vilka attityder till bidragsbrott som de ger uttryck för. Följande frågor har varit vägledande för arbetet:

- Hur resonerar de studerande kring skyldigheten att anmäla ändringar och lämna korrekta uppgifter? Känner de till dessa skyldigheter?
- Vilka attityder till bidragsbrott ger de studerande uttryck för? Skiljer sig dessa attityder från lagstiftningen?
- Har attityderna till bidragsbrott förändrats sedan 2010?
- Känner kunderna till CSN:s kontrollverksamhet och hur uppfattar kunderna kontrollverksamheten?

Nedan följer några avslutande reflektioner, där ovanstående frågor besvaras och andra iakttagelser lyfts.

Skyldigheten att anmäla ändringar inte självklar för de studerande

Det tycks inte vara helt självklart för de studerande vilka skyldigheter de har när det gäller att anmäla ändringar som påverkar studiemedlet. Bland de som har intervjuats lyfts framförallt att man har en skyldighet att klara sina studier och göra det man sagt att man ska göra. Det är främst komvuxstuderanden som självmant lyfter skyldigheten att anmäla ändringar i intervjuerna.

Enkätundersökningen ger en delvis annan bild. Andelen som tror att de har en skyldighet att anmäla exempelvis studieavbrott till CSN är lägre bland komvuxstuderande än bland studerande på högskola. Att studerande på komvux i lägre utsträckning tror att de har en skyldighet att anmäla studieavbrott skulle kunna förklaras av att de tror att skolan meddelar avbrott till CSN. I intervjuerna pratar komvuxstuderande oftare än studerande på högskola om att CSN har koll på allt som rör den studerande. Vi vet också att vi kontrollerar komvuxstuderande mer än övriga studerandegrupper. Vår kontrollverksamhet av komvux, och alla ändringar som det innebär för den studerande, skulle kunna förklara såväl intervjuresultatet som enkätresultatet. Å ena sidan kan våra kontroller och vår hantering av komvuxstuderande innebära att de får ökad kunskap om skyldigheten att anmäla ändringar, som intervjuerna tyder på. Å andra sidan kan vår kontrollverksamhet också skapa känslan av att allt rapporteras till CSN, oavsett om den studerande gör det själv eller inte, och de tror att de själva inte har några skyldigheter att rapportera, vilket enkätundersökningen tyder på.

Få läser beslutet

I beslutet om studiemedel finns den viktigaste information som den studerande behöver för att leva upp till sina skyldigheter. Det framgår till exempel att man har en skyldighet att anmäla ändringar och hur man ska gå tillväga i olika situationer. Av intervjuerna framgår dock att det är relativt ovanligt att läsa hela sitt beslut när man får det. Beslutet upplevs som långt och detaljrikt och många kan inte motivera sig tillräckligt för att läsa allt.

Få av de som intervjuats har tagit sig tid att sätta sig in i återbetalningsinformationen, och vad som förväntas av dem när de ska börja betala tillbaka sitt studielån. De vet att lånet ska betalas tillbaka, men det är tydligt i deras resonemang att det saknas kunskaper om hur

återbetalningen går till, exempelvis vad gäller trygghetsregler och återbetalningstakt. Argumentet som lyfts till varför man inte har läst informationen är för att det inte känns relevant utifrån den situation de befinner sig i just nu. De som närmar sig slutet på sin utbildning har reflekterat mer över att lånet snart ska börja betalas tillbaka.

Generellt gäller alltså att man sätter sig in i den information man själv upplever är viktig just nu, man löser det när man själv får behov av det, inte när CSN tycker att man ska ta till sig informationen. Frågan blir då hur CSN ska nå ut med information om de studerande inte läser mer än det de själva anser vara det allra nödvändigaste?

Informanternas egna förslag på hur CSN bör informera innefattar exempelvis kortare texter med tydligare budskap, mer individuellt anpassad information, information på fler språk och använda mer filmklipp. Samtidigt är det många som menar att det är bra som det är, och att det är upp till den studerande själv att ”orka” ta till sig informationen som finns.

Utbredd attityd att göra rätt för sig – utvecklingen går åt rätt håll

De studerandes resonemang kan förstås som att det finns en utbredd attityd bland studerande att studiemedel är något som enbart ska betalas ut om man har rätt till det. Enkätundersökningen visar också på positiva förändringar av de studerandes attityder. I de frågor som går att jämföra med undersökningen från 2010, ses tydliga förändringar. Andelen som tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att försöka få ut mer studiemedel än vad man har rätt till har ökat från 73 procent till 89 procent, en ökning med 16 procentenheter. Andelen som tycker att det är ganska eller mycket allvarligt att inte anmäla ändrade förhållanden som påverkar storleken på studiemedlet har ökat från 63 till 82, en ökning med 19 procentenheter.

Förändringarna får anses gå i positiv riktning, utifrån CSN:s perspektiv och utifrån att Sverige vill ha ett hållbart studiestödssystem. Förändringarna kan bero på flera faktorer. Det kan dels handla om att CSN, sedan 2010, har blivit bättre på att informera om vilka skyldigheter de studerande har och vilka konsekvenserna kan bli om man inte lämnar riktiga uppgifter. Det kan också handla om att medvetenheten om CSN:s kontroller har ökat, och därigenom även påverkat de studerandes attityder. En annan faktor som kan ha påverkat attityderna är bidragsbrottslagen. Numera finns en speciell lag att prata om och det har blivit mer fokus på bidragsbrott i media

Resultaten från enkätundersökningen visar på att de studerande inte skulle behålla pengar de inte har rätt till. Det är något vanligare att studerande på högskolan svarar att de skulle eller kanske skulle behålla pengarna, om de har fått för mycket. Komvuxstuderande resonerar i intervjuerna kring om det överhuvudtaget är möjligt att få ut mer pengar än vad man har rätt till, uppfattningen är att CSN vet allt och ser allt. Att det upplevs på detta sätt beror troligen på den kontrollverksamhet vi har när det gäller komvuxstuderanden.

Av intervjuerna framgår att argumentet till att inte behålla pengarna främst är för att det alltid kommer att komma fram, att behålla pengar man inte har rätt till kommer enbart att orsaka problem. Mer sällan används ett mer moraliskt argument, att det är fel att behålla pengar man inte har rätt till. Det blir därför intressant att spekulera kring om det är moralen, vad som är rätt och fel, som ligger till grund för de studerandes åsikter, eller om det är risken att bli upptäckt som är den avgörande faktorn. Några klara svar i den frågan får vi dock inte av denna undersökning.

Lika allvarligt med bidragsbrott oavsett myndighet

Få av de intervjuade studerande tycker att det är någon skillnad mellan att medvetet försöka få ut mer pengar från CSN jämfört med någon annan myndighet. De flesta anser att det är

lika allvarligt, då det är skattefinansierade verksamheter och att det aldrig är rätt att behålla pengar man inte har rätt till.

Några undantag finns dock. Det uttrycks funderingar kring om det faktum att en del av studiemedlet är ett lån gör det mindre allvarligt att medvetet försöka få ut mer än vad man har rätt till. Informanterna som lyfter detta menar att lånet ändå ska betalas tillbaka, och att det bara läggs på den totala skulden. Medan det anses allvarligare att exempelvis medvetet försöka få ut mer pengar från Försäkringskassan, då det baseras på bidrag.

Detta i kombination med de relativt dåliga kunskaperna om återbetalning som de studerande ger uttryck för i intervjuerna, tyder på att informationen behöver bli bättre. Ett omfattande arbete kring återbetalningen av studielån pågår på CSN, och denna undersökning är ytterligare ett bevis på att kunskaperna kring återbetalning bland de studerande behöver höjas.

Slarv och okunskap ingen ursäkt till bidragsbrott

De studerande som har intervjuats gör ingen skillnad på medvetna och omedvetna bidragsbrott, det vill säga de tycker inte att slarv och okunskap är en ursäkt för att det blir fel. De resonerar kring att de studerande själva har ett ansvar för sin egen situation och att det blir rätt. Samtidigt finns också resonemang kring att okunskap kan vara en förmildrande omständighet som gör det hela mindre allvarligt, både i intervjuerna men framförallt i fritextsvaren i enkäten.

De attityder som de studerande ger uttryck för får anses ligga i linje med lagstiftningen. Bidragsbrottslagen innebar en skärpning i och med att ett vårdslöst brott infördes men lagstiftaren gör en skillnad på medvetna och omedvetna handlingar. Påföljden för avsiktliga handlingar, det vill säga bidragsbrott, är strängare än påföljden för vårdslöst bidragsbrott.

Attitydskillnader mellan kvinnor och män

Utifrån enkätundersökningen tycks kvinnor och män ha ungefär samma kunskaper om vilka skyldigheter de har som studerande, men de ger uttryck för olika attityder. Kvinnor anser oftare än män att det är allvarligt att försöka få ut mer pengar än vad man har rätt till, och män svarar oftare att de skulle behålla pengarna om de fick för mycket utbetalt. Under 2015 rörde sju av tio polisanmälningar om bidragsbrott som CSN gjorde män.⁶ Om det beror på att män oftare än kvinnor begår bidragsbrott, eller om CSN oftare upptäcker män som begår bidragsbrott kan diskuteras. Vi vet dock att män även är överrepresenterade bland misstänkta för bidragsbrott generellt.

Det går inte att dra generella slutsatser om kvinnor och män utifrån intervjuerna. Däremot kan intervjuerna ge en liten vägledning när det gäller eventuella attitydskillnader mellan kvinnor och män. Det är ingen skillnad i hur kvinnor och män resonerar om sitt eget agerande vid för mycket utbetalt, med undantag för den enda studerande som antyder att han kanske skulle behålla pengarna (men som sedan ändrar sitt resonemang). Män resonerar oftare än kvinnor kring det faktum att en del av studiemedlet är lån och att det då skulle kunna vara mindre allvarligt att behålla pengar man inte har rätt till. I kvinnornas berättelser och resonemang kring andras agerande är det vanligare att man tror att andra inte skulle meddela CSN om de har fått för mycket utbetalt, med argumenten att andra inte bryr sig eller inte har koll.

⁶ CSN:s årsredovisning 2015.

Låg kunskap om CSN:s kontroller och bidragsbrottslagen i intervjuerna

Av intervjuerna framgår att kunskapen om CSN:s kontrollverksamhet och bidragsbrottslagen är relativt låg. Kunskapen om kontrollverksamheten är framförallt låg bland studerande på högskola. Att komvuxstuderande har mer kunskap om att vi genomför kontroller kan troligen förklaras av att kontroller är betydligt vanligare på komvux. Kanske är det så pass vanligt att de komvuxstuderande helt förlitar sig på att CSN har koll på allt, och därigenom inte ser det som en skyldighet att anmäla ändringar. Detta kan vara en förklaring till att det i enkätundersökningen är mindre vanligt att studerande på komvux svarar att de har en skyldighet att anmäla ändringar.

Fritextsvaren från enkätundersökningen visar att vi kan upplevas som misstänksamma och övervakande. Hur vi formulerar oss när vi gör våra kontroller och bemöter kunderna är viktigt för hur vår kontrollverksamhet kommer att upplevas, och i förlängningen för hur förtroendet för oss kommer att påverkas.

Trots att kontrollverksamheten är relativt okänd, sett utifrån intervjuerna, så svarar i stort sett alla att det inte är lönt att behålla pengar som man inte har rätt till då det alltid kommer att upptäckas av CSN. Så trots att man inte känner till kontrollerna tycks man utgå från att någon form av kontroll pågår. De studerande menar också att det är fullt rimligt att CSN genomför kontroller. Av enkätundersökningen framgår också att en stor andel tror att risken att bli upptäckt är stor.

Samma sak gäller bidragsbrottslagen, de intervjuade känner inte till lagen vid namn men anser att innebörden är rimlig och en förutsättning för välfärdssystemet.

Skapar CSN förutsättningar för att motverka bidragsbrott?

Risken att begå bidragsbrott kan förklaras av flera faktorer, exempelvis: lätt att göra rätt, risk att bli upptäckt, konsekvenser av bidragsbrott, attityder och vad man tror om andras agerande.

I intervjuerna har inte frågan om de studerande upplever att det är lätt att göra rätt lyfts annat än i enstaka fall. I de fall där det har kommit upp tycks dock upplevelsen vara att det är enkelt att vara i kontakt med CSN, e-tjänsterna går lätt att använda och stöter man på problem får man oftast god vägledning via telefon. Informationen i beslut och på webbplatsen upplevs dock av vissa som väldigt svårgenomtränglig, vilket är ett potentiellt hinder för ambitionen att göra det enkelt för de studerande.

Risken att bli upptäckt om man felaktigt får för mycket studiemedel utbetalt tycks upplevas som stor. Upptäcktsrisken lyfts också som ett huvudargument till varför man inte behåller pengarna om man har fått för mycket utbetalt. Risken gör att det inte anses vara "värt" att behålla pengar man inte har rätt till.

De studerande känner till innebörden av bidragsbrottslagen, även om de inte känner till lagen vid namn. Det tycks dock vara så att många uppfattar att konsekvensen av att medvetet eller omedvetet få mer pengar än vad man har rätt till främst resulterar i ett återkrav snarare än i en anmälan om bidragsbrott. Kanske kan konsekvenserna tydliggöras ytterligare.

Attityderna till bidragsbrott har utvecklats positivt, och de studerandes resonemang stärker bilden av att det finns en utbredd attityd att man inte ska ha mer studiemedel än vad man har rätt till. Samtidigt finns vissa tendenser som tyder på att vissa studerande upplever det som mindre allvarligt att få mer studiemedel än andra skattefinansierade bidrag, på grund av att en del av studiemedlet består av studielån. Det går dock inte att dra några generella slutsatser om hur vanlig denna attityd är. Det bör dock uppmärksammas att denna attityd finns bland de studerande. Den pågående satsningen kring ökad återbetalning med sitt fokus på att

studiemedelssystemet är ett kretslopp kan förhoppningsvis bidra till att denna attityd förändras.

Sammanfattningsvis visar studien att det finns förutsättningar för att motverka bidragsbott, men det finns fortfarande delar att skruva i. Exempelvis måste vi hitta ett sätt att informera de studerande om deras skyldigheter, så att de känner sig träffade av informationen och lätt kan hitta den. Även de studerandes kunskaper om vilka situationer som kan orsaka felaktiga utbetalningar behöver förstärkas.

Bilaga 1

Intervjuguide

Attityder till bidragsbrott bland studerande med studiemedel

Under intervjun tänker intervjuaren på att:

- Ha ett öppet och flexibelt förhållningssätt
- Lyssna mer än tala
- Följ upp informantens svar
- Var lyhörd och ödmjuk – forcera inte
- Summera och fråga om något är oklart, med informantens egna ord
- Det finns inga rätt eller fel

Inledande frågor

1. Vad studerar du idag?
 - Nivå?
 - Program/kurser? Campus/distans? Komvux på en eller flera skolor?
 - Hur länge har du studerat?

Kunskaper om skyldigheter/rättigheter

2. Får du beslutet via Mina Sidor?
 3. När du får ett beslut från oss, vad/hur långt läser du? Läser du hela beslutet med bilagor och alla information? Varför gör du så?
 4. Vad tror du att du har för skyldigheter när du har fått CSN?
 5. Om du gör ändringar av dina studier, vad gör du då?
 - Kontaktar du CSN? Varför/varför inte?
 - Om ja, när kontaktar du CSN? Tycker du att det har någon betydelse hur länge man isf väntar med att kontakta CSN?
 - Inom vilken tid tycker du att det är rimligt att vänta innan man anmäler en ändring av sina studier?
- OM NYBÖRJARE:
- Upplever du att det är någon skillnad nu när du inte läser på gymnasiet?
6. Hur skulle du vilja bli informerad om dina skyldigheter?

Attityder till studiestödet

7. Om du upptäckte att du fick för mycket CSN utbetalt – vad skulle du göra och varför?
 - Vad tror du att andra skulle göra om de får för mycket CSN utbetalt? Varför tror du det?

8. Vems ansvar tycker du att det är att du får rätt belopp utbetalt? Varför tycker du så?
9. Under vilka omständigheter tycker du att det är okej att behålla pengar man fått, om man fått för mycket? Varför tycker du så?
 - Tex. att läsa omtenta utan att registrera sig, gjort klart andra kurser/exjobb/upsats utan registrering, ansträngd ekonomi pga av barn, sjukdom, att få ett jobb och hoppa av studierna när det är några veckor kvar osv.
 - Om man fått för mycket utbetalt oavsiktligt, är det mer okej att behålla pengarna då?
10. Tycker du att det är mer eller mindre allvarligt att försöka få ut mer CSN än vad man har rätt till, än att få ut mer bidrag än vad man har rätt till från andra myndigheter? Varför tycker du så?

Vad är bidragbrott och CSN:s definition

11. Känner du till att den finns en lag som heter bidragsbrottslagen?
 - Om ja, känner du till att CSN omfattas av lagen?
 - Om ja, vad tror du är brottsligt enligt denna lag?
 - Tror du att dina vänner/dina studiekamrater/kursare känner till det?
12. INFORMERA OM LAGENS INNEBÖRD
13. Vad anser du om att det kan vara brottsligt med slarv/okunskap?
14. Känner du till att CSN gör vissa kontroller?
 - Vilka kontroller vet du att vi gör? (Om inga, ge exempel på vilka kontroller vi gör)
 - Vad tycker du om dessa kontroller?
15. Har du någongång fastnat i våra kontroller?
 - Om ja, hur upplevde du det?
16. Hur tycker du att man ska göra för att förhindra medvetna och omedvetna bidragsbrott?

Återbetalning av studielån

17. Har tagit eller kommer du att ta lån ifrån CSN?
 - Om JA, Har du tagit del av CSN:s information om återbetalning? Om inte, när gör du det?
 - Vad tror du att du har för skyldigheter när det gäller att betala tillbaka CSN-lån?
18. Om du har en skuld till CSN och till andra, hur prioriterar du då? Vilken skuld betalar du först och varför?
 - Hur tror du att andra resonerar?
19. Är vissa skulder viktigare än andra för dig att betala? Varför?
 - Hur tror du andra resonerar?
20. Vad gör du om du inte kan betala tillbaka på en skuld?

Avslutning

21. Finns det något du tycker att vi borde bli bättre på att informera om?
22. Är det något du tycker att jag har glömt att fråga om?
23. Finns det något annat som du tycker att CSN borde förbättra?
24. Hur upplevde du den här intervjun?
25. Om jag i efterhand upptäcker att jag behöver komplettera någon fråga till dig, är det okej att jag återkommer till dig då?
26. Vill du läsa den utskrift jag kommer att göra av denna intervju? (När i tiden kan jag ha hunnit skriva rent och skicka ut?)
27. Vilken adress ska jag skicka biobiljetten till?